

Дж. Байрон

Мазепа

250

РАТУРНА БІБЛІОТЕКА

Ч. 1.

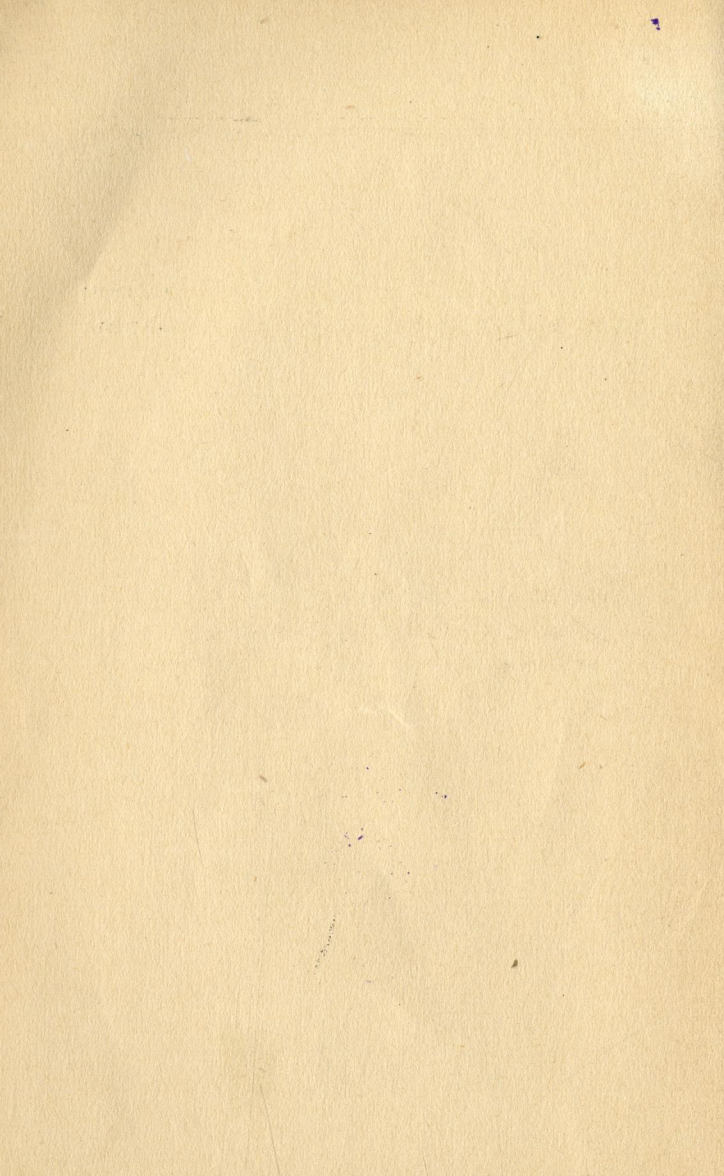
ДЖОРДЖ БАЙРОН

МАЗЕПА

ПЕРЕКЛАД З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
ДМИТРА ЗАГУЛА
ВСТУПНА СТАТТЯ І РЕДАКЦІЯ
Є. Ю. ПЕЛЕНСЬКОГО

ВИДАВНИЦТВО „ІЗМАРАГД”

БАЙРОН
МАЗЕПА

06,10
ЛІТЕРАТУРНА БІБЛІОТЕКА

Ч. 1.

ДЖОРДЖ БАЙРОН

М А З Е П А

0220
ПЕРЕКЛАД З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
ДМИТРА ЗАГУЛА
ВСТУПНА СТАТТЯ І РЕДАКЦІЯ
Є. Ю. ПЕЛЕНСЬКОГО

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

ВИДАВНИЦТВО „ІЗМАРАГД”

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ ~~И 56746~~ 183

БАЙРОН І ЙОГО ПОЕМА ПРО МАЗЕНУ

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ПОЕТА.

Льорд Джордж-Ноель Гордон Байрон (George Noel Gordon Byron, 22. I. 1788 — 19. IV. 1824), перший великий романтик в Англії й загалом у Європі, був теж першим поетом, якого творчість так нерозривно зв'язана з його життям, як у ніодного письменника до того часу.

Між предками Байрона, починаючи з часів Вільгельма Здобичника († 1087) було багато лицарів славних з очайдушною відвагою та пригод. Нахил до пригод перейшов і на поета. Його життя повне супротивного й незвичайного: уродився в Лондоні, але виховався в шотсьькому селі. Його мати, що його виховувала, часом пестила його до нестями, а іноді била над міру. Джордж був на лиці незвичайно гарний, але був кулявий. Мав велике історичне, аристократичне імя, вже в 10 році життя став льордом, але не був багатий, бо задовжене майно не приносило доходів. Талановитий поет — через довгий час був предметом напастей і насміху літературної критики, особливо за перший том лірик „Години безділля“ („Hours of Idleness“ 1807). Коли згодом одна частина суспільности була ним захоплена, друга далі поборювала його без уговку. Його дружина, що її дуже любив, покинула його, бо не могла наломитися до його бунтарської вдачі, вірна традиційній у Англії пошані всього, що давнє. В 1816 р. мусів Байрон покинути Англію, до якої не судилось уже йому вернутися. Спершу мешкав у Швайцарії, де заприятзвився з поетом Шеллієм, потім переїхав до Італії, де жив у різних містах, здебільшого в Венеції. По численних життєвих невдачах, по смерті Шеллія (1822), що її дуже болюче відчув, взяв участь у визвольній боротьбі греків проти Туреччини. Продав усе своє майно, уоружив за ці гроші 500 вояків і кинувся в боротьбу.

Помер у твердині Місолонгі підчас турецької облоги, на пропасницю. Греки вшанували його всенародньою жалобою, немов свого володаря, але Англія відмовилася прийняти його труну до Вестмінстеру, де ховають визначних англійців.

Його життя було лише тлом для буйних і багатих духових переживань, де поруч насміхів царювала слава, поруч великої любови велике терпіння, поруч реальних пригод величавий світ створений незвичайною уявою поета. Завершилося це життя найбільшим героїзмом і найшляхотнішою посвятою: смертю за волю других.

Відмежований від світу, замкнений у собі, надихав Байрон свої твори таким субективізмом, як ніхто досі, глибокою тугою, що виростала із самих основ буття, песимізмом, жалем до світа і одчаєм.

ТВОРИ БАЙРОНА.

У відповідь на критику своєї першої збірки, написав Байрон їдку сатиру **Англійські поети і шкотські рецензенти**, де висміяв сучасних поетів, між іншими навіть Вальтер Скота та Мура. Між рядками цієї сатири заповів створення нового і новочасного літературного жанру.

Була ним Чайльд-Гарольдова Мандрівка, що по-всталала в звязку з мандрівкою поета по Середземнім морі. Перша частина (I і II пісні) з 1812 р. мелянхолійна, друга (III і IV пісні), що написана вже по 1816 р. крайно песимістична. В міжчасі написав Байрон низку поетичних повістей: **Наречена з Абидос, Гявр, Корсар, Ляра, Парізіна, Облога Коринту, Чильйонський в'язень**, по виїзді з Англії повстали **Мазепа, Острів**, згодом драматична поема **Манфред**, невеличка поема **Беппо**, в р.р. 1820—22 в Равенні і в Пізі створив драми **Маріно Фалері, Два Фоскарі, Сарданапаль**, містерію: **Каїн**, далі: **Вернер, Візія страшного суду**, врешті, починаючи з 1819 р. аж до смерти, працював над своїм найбільшим твором, що так і остав незакінчений: **Дон Жуан**.

Всі ці твори помітно відбивали від усього, що було написане до того часу. Буйна уява поета створювала багатство незвичайних сюжетів, що розвивалися серед барвної, переважно екзотичної обстанови. Витончена ніжність почувань робила з Байронових постатей людей над всяку міру непересічних, як і їх гаряча пристрасть. Його поеми були надихані в цілому таємничістю, що доходила до меж демонізму,

а в відношенні до окружуючого світа, до пересічних, чи злих людей — їдкою іронією, що часто переходила в сарказм.

В поетичних повістях Байрона покладено всю увагу не на зовнішні події, а на психічні переживання героя. Байронів герой це непересічна людина, власне людина по романтичному буйної уяви, ніжних шляхетних почувань, і гарячої пристрасти. Цей герой звичайно бореться зо світом, мстить, шукає сам собі правди, як Тома Мур з **Опришків** Шіллера. Звідси й більшість подій представлених у Байронових поетичних повістях це або любовні сцени, або пляни помсти і бої. Та хоч ці герої борються — по своєму розумінні — за правду і справедливість, то не вірять у перемогу, розчаровуються і трагічно гинуть. В тому й головне джерело песимізму, яким перенизані майже всі твори Байрона, за винятком кількох менших і менше важких, як напр. **Беппо**.

Коли згадати, що крім усіх тих прикмет Байронові поетичні повісті відзначалися величезним багатством нових і свіжих поетичних образів, та загалом літературних засобів, високо мистецьким оформленням цілості, а все було позначене генієм Байрової Музи, не стане дивно, що його вплив заважив на всій європейській літературі. Байронівська поетична повість довго була ідеалом для всіх майже європейських романтиків, що — наслідуючи Байрона — створили окрему течію в романтичній поезії, відому під назвою байронізму.

ЯК ПОВСТАЛА ПОЕМА ПРО МАЗЕПУ?

Для своїх героїв брав Байрон за взір передовсім самого себе. В постатях його „шляхетних злочинців“, в їхніх вдачах і пригодах дошукувалися завсе самого Байрона, його вдачі і його пригод. Те саме було й з **Мазепою**, хоч власне цей твір досить відбігає від інших Байронових поетичних повістей.

Все ж поема про кохання Мазепи має мати автобіографічний характер. Роман Мазепи такий, як його представив Байрон, нагадує в дечім роман самого поета з молоденькою, бо шістнадцятьлітньою графінею Терезою Гвіччолі.

Вправді деякі історики покликаються на лист Байрона з серпня 1818 р., де він згадує, що **Мазепу** треба лише переписати на чисто, а тимчасом зустріч з Терезою Гвіччолі відбулася в квітні 1819 р., й на цій основі відки-

дають думку про автобіографічність поеми. Але не виключені тут пізніші перерібки. Бодай такі деталі, як імя героїні, вік її та її чоловіка, їхній титул нагадують графів Гвіччолі.

Сюжет поеми узятий з Вольтерової **Історії Карла XII**. Кілька уступів про Мазепу з цього твору вистарчило, щоб заповнити уяву Байрона. Сам Байрон вважав їх настільки важливими, що умістив їх перед поемою. — Не є виключене, що поет користувався ще книжкою англійського історика **John-a Barrow-a** про полтавську битву (*Memoir of the Life of Peter the Great*) Врешті деякі відомості й вияснення міг Байрон дістати від польського поета з України, **Антонія Мальчевського**.

В постаті Мазепи є деякі риси вдачі самого Байрона, що їх можна б окреслити прометеївськими (стремління до вищої цілі, страждання, бунтарство). „Прометей — писав Байрон про те — остільки займав увесь час мій розум, що я можу легко собі уявити вплив Есхілевої трагедії на все, що я писав“.

Панує погляд, що Байрон захопився „образом гоголого юнака, що мчить в степи прив'язаний до коня“, чи радше отими мистецькими можливостями, що їх давав цей образ поетові. Але сама поема, як здається, перечить тому, бо Байрон присвятив в ній теж немало уваги Мазепі-гетьманові, а не обмежився лише до змалювання пригод Мазепи-юнака.

ПОСТАТЬ МАЗЕПИ

І сама поема і її герой значно відбігають від інших творів і постатей Байрона. Постать Мазепи більш епічна, як усі інші герої Байронових поетичних повістей.

В поемі є властиво дві креації Мазепи. Основа до обох узята з Вольтера, що представив Мазепу-юнака поруч Мазепи-гетьмана, що „вирішив досягти незалежності, утворивши з України могутню державу. Гетьман це чоловік сміливий, запобігливий, великий працівник, не зважаючи на його старечий вік“.

Байрон пішов за Вольтером. У оповіданні старого Мазепи був він замолоду: „красунь“, „веселий і стрункий“, „із ніжним серцем та з мечем“, це поет і лицар. Він закоханий по сентиментальному: „зідхав, дививсь і плакав я, аж доки нас удвох звели“, „я мовчав, я тільки млів, не признавався, язик тремтливо завмирав, і голос на вустах

зривався“. Його любов щира і велика: „я б життя віддав, щоб перед небом і землею я міг назвать її моєю“.

Мазепа як гетьман, це перш за все знаменитий лицар і воїн, „славний ватажок“, що знав воєнне діло, що дбав за свою зброю, умів постояти на чатах, чи піклуватися конем, як найліпшим товаришем козака. До того ж він незвичайний їздець. „Гетьман похмурий і старий і сам, як дуб той віковий“. Але де було треба, гетьман зберегає свою гідність: своїми припасами ділиться „з такою гідністю достоту, як на бенкеті дворянин“, хоч це діється підчас утечі в лісі. Карло порівнює Мазепу до найбільшого вождя, якого знає лише історія, — так високо цінує його відвагу: „на землі від Олександрових часів такої пари не знайти, як твій Буцефалос і ти“. Ані Карло, ані ніхто з його генералів не дорівняв Мазепі:

„У всіх із нашого гуртка
Відважний дух, тверда рука.
Та хто в цей час маршів, боїв
Балакав менше й більш зробив
Ніж ти, Мазепо?“

Мазепа це людина чину, володар і лицар. „Літа не вгасили в мені ні мужности, ні сили“.

Та ця характеристика Мазепи не витримана до краю, бо в одному менті цей суворий князь неначе забувається, коли говорить, що за хвилину стрічі з Терезою — „всю віддавби Україну, щоб пережить таку хвилину і знову тільки пажем бути“. — Так само закінчення, де згадано про те, що гетьман оповідав про свої переживання сплячому королеві, не відповідає цілості характеристики постаті суворого Мазепи й з мистецького боку є помилкою.

„МАЗЕПА“ ЯК ВИСЛІВ ПЕСИМІСТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ

Вище була згадка, що „Мазепа“ це ще порівнююче найменш „байронівська“ поема, та всеж таки й тут основним тоном є песимізм. Вправді доля несподівано перемінила муки Мазепи привязаного до коня в пишноту гетьманства, та він ні троха не є вдоволений.

Життя своє називає Мазепа терпінням. Він усе „так тужив і сумував“. Гетьман каже, що „кохав я і зазнав кохання“, та „хоч і щаслива доля ця, а всеж кінець її — страждання“.

Все, що робить чоловік, веде до ще більшого терпіння: коли Мазепа хоче звільнити руки з ременів, вони стягаються ще тугіше й завдають ще більшого болю. „І кожний мій болючий рух, звільнити ноги, спину, руки, напухлі од страшної муки, будили жах його і гнів“. Отже всі ці „спроби... надаремні“, що в висліді приносили не визволення, а „ще більше завдавали мук“.

Ізда Мазепа „вперед, вперед“ представлена як щось надлюдське, але лише на те, щоб тим ще більше підкреслити страшне Мазепине страждання, що рівнятись може з муками Прометея:

„Я б відповів йому зідханням,
Та швидко мчали ми вперед,
Що ні зідхати, ні благати...“

Всю дорогу окропив Мазепа зливним потом, ремені просякли кровю, спрага пекла як вогонь, — та це все є лише слабим образом душевних мук:

„Який же був мій гнів і страх,
Які ж я мусів мати болі —
Одчай і холод, голод, жах,
Коли я звязаний і голий
Кудись у безвісті летів!“

Вічне страждання це доля не лише Мазепа, а всіх людей: „сніжний пил, що сліпить очі, валить з ніг, заносить снігом селянина, і хоч він бачить свій поріг, але від хуги там загине“. Всі близько ціли гинуть. Але перед смертю приходить ще „гірший тягар“: „свідомість, що коли при смерті це саме треба пережить, то вже не так то легко вмерти...“

Безнадійно сумна й ціла природа: „Похмуре небо, сірувате, покрите млою... Вітру лет на мене набігав з риданням“. Осіннє „листя ляже на землі в криваво-жовтих багрянцях, мов кров присохла на мерцях“, то знову воно пригадує голови трупів, що лежать непохоронені, обмерзлі й задубілі.

Прометеївська їзда стає символом трагізму життя людини взагалі:

„Таке відчуєш, як пливеш
На дошці в гойданому морю,
То тонеш, то летиш угору,
І мчиш до диких побереж.
Життя хиталося в мені,
Блищало блудними вогнями...“

Символ життя понятого скрайно по песимістичному можна вбачати й у іншому окресленні: „Бо поза мною — морок, жах, а перед нами — ніч і страх“, а якоїсь цілі, якоїсь „мети — було й не видно“.

Не диво, що в такому мороці лише смерть являється метою, кінцем, до якого веде доля людей. „А дехто й сам на його жде, до нього молиться з благанням, шука його з мечем своїм...“ Та й „цей озброєний, темний скін, кінець хочби й яким стражданням, а завжди непривабний він“.

МАЗЕПА В СВІТОВІМ ПИСЬМЕНСТВІ

Як байронові поетичні повісті викликали повстання цього жанру в усіх європейських літературах, так теж „Мазепа“ як сюжет став узором для багатьох. Не місце тут вичисляти їх усіх — згадаємо лише про найзнатніших.

Великий французький романтик, Віктор Гюго дав у своїй збірці на Східні мотиви („Les orientales“ 1829) серед двох інших поем поему про Мазепу. Найважливіше тут вічний рух, безпереривна їзда Мазепа на коні, окреслена Байроновим епіграфом „вперед, вперед“. І тут „скажений рух — як пише С. Родзевич — перетворюється на символ прометеїзму людської душі, творчого поривання до далеких обріїв, таємничого її неспокою, що ним керує темне фатум. Мазепа „живий труп“, але його „дике величчя народиться з його муки“, коли одного дня „племена України“ оголосять його „принцем України“.

Раніш від Гюга опрацював цей сюжет російський поет Рилєєв (поема **Войнаровський**). Його Мазепа це символ боротьби проти царату. — Навпаки другий москаль, Олександр Пушкін представив Мазепу як „героїчного злодія“ і „зрадника“ протиставлячи його схематично „праведному“ і „шляхетному“ цареві Петрові І. (**Полтава**). Боротьбу за визволення України зпід самовластя Москви зводить Пушкін з національної площини до особистої честилюбовности і бажання помсти. Всеж Мазепа як людина виведений більш конкретно, бо Пушкін куди більше як його попередники був ознайомлений з історією і природою України, де якийсь час перебував. Вірніше з історичного боку й об'єктивніше представив Мазепу в своєму романі Ф. Булгарин (**Мазепа** 1833-4).

В польському письменстві найкращий твір про Мазепу належить перу Юлія Словацького (трагедія **Мазера** 1839). Він зупинився не на політичній діяльності Ма-

зепи, а на його мнених любовних пригодах. Його Мазепа це типова романтична постать, ніжна і чутлива, незвичайна, а разом з тим розчарована до життя. Вправді в першій дії Мазепа ще немов безжурно глядить на життя, але згодом під впливом кохання до Амелії стає песимістом („Амелію, я брат твій в темнім горі“), що має „вписатись в віковичну книгу непереможного як смерть кохання“, йдучи гордо „назустріч Долі“.

В німецькій літературі належно відчув і представив Мазепу-гетьмана Рудольф Готшаль.

Згодом оба мотиви Байрона опрацьовують і інші поети чи то нарізно як Рилеєв і Словацький, чи разом, як напр. Богдан Залеський (*Dumka Mazepu*) і багато інших.

В українській літературі посвятили свої твори Мазепі з давніших авторів, коли не рахувати менше замітних, Степан Руданський, з сучасних Богдан Лепкий, Володимир Сосюра, Федір Дудко, позатим Василь Пачовський і багато інших.

НАЙВАЖНІША ЛІТЕРАТУРА ПРЕДМЕТУ.

Статті:

Филипович П. Байрон; в книжці: Байрон „Каїн“, Київ 1925.

Донцов Дм. Мазепа в світовому письменстві. „Шляхи“, Львів 1917 (пор. „Укр. Жизнь“ 1913 ч. 4).

Родзевич Сергій: Мазепа в світовій літературі; в книжці Байрон: „Мазепа“, Харків-Київ 1925 с 5-31.

Романенчук Б. Іван Мазепа в європейській літературі. „Вістник“, Львів 1934 чч. 2, 5, 6, 9.

Переклади:

Каїн, пер. Іван Франко. Львів 1879., 16^о 70.

Каїн, за ред. П. Филиповича, Київ 1925.

Дон Жуан, пер. П. Куліша. Львів 1891, 8^о 56 с.

Чайльд Гарольдова мандрівка, пер. П. Куліша. Львів, 1905, 8^о.

Мазепа, вільний пер. Дм. Загула. Харків-Київ 1929, 16^о, 80с.

Манфред, Київ 1931, 16^о 86 с.

Чильйонський в'язень, пер. Павло Грабовський. Львів 1938.

Є. Ю. Пеленський

ДОВІДКА.

„Тоді це почесне місце займав один польський шляхтич, на прізвище Мазепа, родом з Поділля. Виховувався він як паж Яна Казимира і при його дворі набрав деякого вишколення в красному письменстві. Його любовні зальоти, що їх він робив за часів свого юнацтва до жінки одного польського вельможі, було викрито і її чоловік з помсти звелів привязати його до дикого коня й пустити в такому стані в степ. Кінь, що походив з України, помчав назад у степи, при чому Мазепа від страждань і з голоду трохи не помер. Йому допомогли селяни, що знайшли його. Він довго зостався в них і визначився в кількох походах на татар. Перевага його розуму над ними придбала йому з часом велику повагу серед козацтва. Слава його росла день-о-д-ня й спонукала врешті царя зробити його князем України” (Вольтер: Історія Карла XII, ст. 196).

„Король утівав. Підчас погоні під ним вбито коня. Поранений воєвода Гієта віддав йому свого, не зважаючи на те, що сам він стікав кровю. І так сталося, що цього завойовника під час утечі двічі садовили на коня, хоч під час бою не міг сісти на жодного” (ст. 216).

„Король з кількома верхівцями подався іншим шляхом. Коляска, що в ній сидів зламалася в дорозі, і він знову мусів сісти на коня. Його не-

вдача досягла свого вершка тоді, коли він до всього того ще й заблудився в якомусь лісі. Мужність не могла вже йому заступити виснажених сил; страждання від ран, що він їх через напруження ще більше розятрив, стали цілком нестерпні; його кінь згинув від перевтоми. І ось ліг він на декільки годин під деревом, не зважаючи на загрозу, що його кожної хвилинки могли знайти переможці, які гасали в погоні за ним по всіх усядах" (ст. 218).

МАЗЕПА

I

В жахливий день біля Полтави
Від шведів щастя утекло,
Навкруг порубане, криваве,
Все військо Карлове лягло.
Військова міць, воєнна слава,
Така ж як ми, її раби, —
Майнула до царя, лукава,
І врятувався мур Москви, —
До того памятного року,
До ще жахливішого дня,
Що на ганьбу й різню жорстоку
Ще більше виставив імя,
Ще більше військо дав на злім, —
Одному грім, а блиск усім.

II.

Такий від долі жереб впав;
І Карло день і ніч тікав
Через поля, річки, діброви
В чужих і власних краплях крові.
За нього ж тисячі лягло,
А й слова скарги не було
На честолюбця в день заглади,
Як правда не боїться влади.
А як загинув кінь його,

Убитий кулею на полі,
Гіета дав йому свого
І вмер у російській неволі.
Та й цей скакун звалився з ніг,
Як чвалом кілька миль пробіг.
І в пущі, в темній глушині,
Де навкруги ворожі чати
Вже розвели свої вогні,
Прийшлося Карлу ночувати.
Чи ж це ті лаври, той вінок
Военної потуги й слави,
Що забирав останній сок
З народів шведської держави?
Мов неживого під сосну
Поклали короля до сну.
Тягуча ніч, холодний іней,
Гарячка ран, непевна путь
Йому заснути не дають —
Затерпло тіло, рани сині...
Та мужньо зносить володар
Від долі посланий удар, —
Бо підкорив нестерпні болі
Своїй твердій і впертій волі,
Що перед нею всі пригоди
Німіють, як колись народи.

III.

Юрба вождів — яка ж мала! —
За день ще більше поріділа;
Ця ж рештка лицарів була
Хоробра й вірна все — сиділа,
Німа, понура і сумна,
Круг короля й його коня,
Бо ж у нещасті, наче тінь,
Людини не покине кінь. —
А поруч, в лицарській юрбі,
Де звисив дуб гілля дебіле,

Мазепа стомлений собі
З трави тверду постелю стеле.
Гетьман — похмурий і старий
І сам, як дуб той віковий.
Та спёршу, хоч стомивсь за дня,
Козацький князь обтер коня
Розпутав, розгнуздав, обчистив,
Розгладив гриву, ноги й хвіст,
Послав йому трави та листу
І тішився, що карий їсть,
А то журився довгий час,
Що змучений скакун не пас
В нічній росі траву-отаву...
Цей кінь терплячий був на славу,
На їжу й ложе не зважав,
А все робив, як пан бажав.
Кудлатий і кремезний зріст,
Палкий, прудкий неначе біс,
Він пана по-татарськи ніс.
На клич його бігцем прихóдив,
Хоча б там тисячі, чи тьма,
Чи ніч беззоряна, німа,
Усюди пана він знахóдив —
Цей кінь від смерку аж до дня
За паном біг, мов козеня.

IV.

Із цим упоравшись, гетьман
На землю розіслав жупан,
Списá до дерева припер,
І взявсь оглянути тепер
Рушницю, чи вона як слід
Перенесла важкий похід,
Чи часом порох не промок,
Чи в креміль потрапля курок,
Оглянув піхву, ще й ефес,
Чи вже не перетерся десь

Його міцний ремінний пас.
Аж потім славний ватажок
Добув торбинку й боклажок,
Увесь убогий свій припас, —
І з Карлом і всіма з почоту
Гостинно поділився він
З такою ж гідністю достоту,
Як на бенкеті дворянин.
Король з усмішкою гіркою
Свою мізерну пайку взяв
І, приховавши приступ болю,
Бадьоро, голосно сказав:
„У всіх із нашого гуртка
Відважний дух, тверда рука,
Та хто в цей час маршів, боїв
Балакав менше й більш зробив,
Ніж ти, Мазепо? На землі,
Від Олександрових часів
Такої пари не знайти,
Як твій Буцефалос і ти.
Бо й скитську славу топчеш ти
На ріках і просторах степу”.
„О, я прокляв — сказав Мазепа —
Ту школу, де я вчивсь їзди”.
„Чому ж це так, старий гетьмане?
Чей добра школа ж то була?”
„На жаль, це повість не мала,
А стільки миль ще перед нами
Та сутичок із ворогами,
Що дужчі в десять раз від нас...
Залишим це на кращий час,
Аж доки за руслом Дніпра
Ми зможем кóней попасти.
Вам, пане, спати вже пора, —
А варту буду я нести”.
„А я б усе таки бажав, —
Відрік король — щоб ти сказав

Свою історію, а чей
Під цю гутірку голосну
Я відпочину і засну,
Бо зараз сон не йме очей”.

„Для цього я вернутись рад
Так років з п'ятьдесять назад.
Мені двадцятий рік минав...
Ще Казимир королював,
Ян-Казимир... Шість років я
Був паж у того короля.
Це був король! Учений сам —
Він зовсім був не пара вам,
Бо й не збирався воювати,
Щоб набувать чужих країн,
А потім знов їх утрачати,
То ж супокійно правив він,
І крім гризні на зборах сойму
Так мирно жив, аж непристойно.
Були йому турботи й там!
Він муз любив і гарних дам.
Дошкулять іноді й вони
Не менш від лютої війни.
Як тільки гнів його минав,
Він книжку й жінку знов міняв
І впоряджав бенкет на славу,
Що дивував усю Варшаву.
Зглядались діти і старі
На блеск і велич при дворі.
Він звався „польський Соломон”
У всіх поетів, крім одного,
Що втратив віру в пансіон
І склав сатиру був на нього.
Там був безжурний двір забав,
Де майже кожний був піїт...
Колись і я там віршу склав
І підписав — „сумний Терсит”.
Я знав там графа-воеводу,

Славетнього, старого роду;
Мов рудня він багатий був,
А гордий, що й казати не треба,
І на своє шляхетство дув,
Немов зійшов на землю з неба.
Багатством, родом та імям
Рівнявся тільки королям,
Пишався, чванився, гордів,
А врешті, наче в п'янім сні,
Він славу та діла дідів
Попросту видав за свої.
Інакше думала жона...
Молодша щось за тридцять літ,
Все важче зносила вона
Свою нудьгу і графів гніт.
Після безплідного бажання,
Дурману снів, вагань і мрій —
Вона послала на прощання
Сльозу невинності своїй —
І міряти очима стала
Варшавську молодь, танці, спів —
Та часу слушного чекала,
Щоб холод серця хтось зогрів,
Щоб графа увінчать новим
Титулом, що веде до неба...
Навряд чи хтось пишався б ним,
Хоч заслужив його, як треба.

V.

Красунь-юнак я був тоді...
Тепер, коли вже сімдесятий
Мені минув, не гріх сказати,
Що в дні юнацтва золоті,
Бувало, кожного вельможу,
З мужів, чи хлопців, переможу
У всій привабній марноті.
Я ж був веселий і стрункий —

І вигляд мій не був такий
Поморщений, як ось тепер; —
То час війни й турботи стер
З обличчя душу, що негодні б
Мене вже й родичі пізнать,
Коли б могли мое сьогодні
З моїм учора порівнять.
Але ж колишніх рис моїх
Іще раніше я позбувся,
Аніж суворий вік торкнувся
Рукою старости до їх.
Літа, як бач'те, не вгасили
В мені ні мужности, ні сили,
А то вночі зпід цих гілок,
Під чорним небом без зірок
Я б не розказував казок...
Та далі вже... Терези стан —
Він наче й тут передо мною,
Біжить до мене під каштан... —
Я бачу скрізь її живу,ю,
А все таки я не знайду
Ні барв, ні образів, ні слів,
Щоб змалювати ним оту,
Яку так палко я любив.
В її очах був східній жар —
Сусідство турків та татар
Змішало польську кров... Ті очі
Були чорніш цієї ночі,
Ще й з променем таким прекрасним,
Мов ніжний блиск молодика, —
Глибокі й вогкі як ріка —
Вони втопали в сяйві власнім.
В них море туги і вогню —
Мов очі мучениці-жертви,
Що дивиться на блиск в раю
І бачить радощі і в смерті.
Погідне і яснє чолó

Мов літнє озеро було,
Що в ньому навіть сонце з неба
Милується само на себе.
А щічки й рот... Та шкода й мови!...
Кохав колись — і зараз теж —
Вогонь подібної любови
В добрі і злі не знає меж.
Бо що для неї злість і гнів?
А мрія серця, нам на зло,
Не гасне й до старечих днів,
Як це з Мазепою було...

VI.

Ми бачились... Ми зустрічались...
А я дивився — і зідхав —
Вона й слівцем не обізвалась,
Та відповідь її я мав.
Є тисячі таких знаків —
Ми й описати їх не можем
Рядками зрозумілих слів,
Хоч їх і чув, і бачив кожен —
Вони таємно з серця йдуть,
Хвилюють radoщами грудь,
І з обопільного стремління
Росте німе порозуміння,
Що з іскор — проблисків думок —
Вогнистий звязує шнурок;
Це несвідоме поєднання —
І ми ніколи, не збагнем,
Як раптом іскорка кохання
Шаленим вибухне вогнем.
За нею стежив я здаля,
Зідхав, дививсь і плакав я,
Аж доки нас удвох звели, —
І відтоді здибались ми
Без підозріння... Я мовчав,
Я тільки млів, не признавався,

Язык тремтливо завмирав
І голос на вустах зривався,
Аж доки не прийшла пора!...
Є беззмістовна, глупа гра,
Що то за нею завше в нас
Лінивий коротали час.
В цю гру — забув, як звать її —
Якось то довелось мені
Заграти з нею... Та не знав я,
Чи вигравав, чи програвав я,
Бо я вже й тим щасливий був,
Що близько бачив, близько чув
Істоту, що її кохав я...
Так ревню я її беріг
(Коли б так нас цієї ночі!)
Аж доки враз не спостеріг
Задумою сповиті очі —
Ні щастя, ні невдача в грі
Вже не цікавили її...
Вона же грала без кінця,
Немов пририта до стільця,
Хоч довго не щастило їй.
І щось такого було в ній,
Від чого зрозумів я враз,
Що тут не слід губить надій.
І в мене мова полилась,
Якась нескладна й без прикрас,
А слухала вона мене...
Хіба-ж те серце крижане?
Доволі й цього вже мені!
Хто слухав раз подібну мову.
Послуха знову... Перше „ні”,
Ще не говорить про відмову.

VII.

Кохав я і коханим був...
Та ви ще слабість цю солодку

Не відчували — так я чув...
Ну що-ж! То я й скінчу коротку
Свою поему мук і втіх.
Безглуздям ви назвали б їх!
На трон родитись — не для всіх,
Щоб стати вище від природи,
Перемогти себе й народи!
Я князь... чи то я був такий...
Міг кидать тисячами в бій
На певну смерть... А над собою
Я завше тратив силу й волю.
Та доведу вже до кінця...
Кохав я і зазнав кохання.
Хоч і щаслива доля ця,
А все-ж кінець її — страждання.
Ми потай бачились... Той час,
Як ми зустрілись перший раз,
Був повен туги і чекання.
Не памятаю днів, ночей,
Нічого — тільки час оцей
Повік не зможу я забуть.
Я всю віддав би Україну,
Щоб пережить таку хвилину
І знову тільки пажем бути —
Отим щасливим паничем
Із ніжним серцем та з мечем,
Без скарбу — крім дарів природи:
Здоровля, юности та вроди...
Ми нишком бачились. Це здасться
Для декого потрійним щастям —
Не знаю... Я б життя віддав,
Щоб перед небом і землею
Я міг назвать її моєю...
Я так тужив і сумував,
Що тільки потай змогу мав
Десь нишком бачитися з нею.

VIII.

На світі стільки є очей,
Що люблять стежити ночами
У слід закоханих людей...
Так само це було і з нами.
В таких випадках чорт — і цей,
Хоч трохи, а повівся б чемно.
Боюсь, що я його даремно
Огудив... Може то святець,
Що, втративши нудний терпець,
Дав вихід святобливій жовчі...
І нас двоїх одної ночі
Схопила зграя шпигунів...
Від гніву граф оскаженів —
А я голіруч — як на сміх!
Та тут — один супроти всіх —
Нічого-б я мабуть не зміг
І в зброї з голови до ніг.
Було це саме на світанку,
Поблизу графового замку...
Підмоги з міста я не ждав,
Бо й не гадав дожить до ранку.
Марію-Діву я благав,
І двох чи трьох святих... а там
Скорився долі... І юрба
Мене у двір поволочила.
Яка Терезина судьба,
Не скажу вам — не знаю й сам.
Отак нас доля розлучила!
Але-ж і лютий був, аж страх,
Прегордий воевода-граф!
На це він досить мав причин.
Не менше вражений ще й тим,
Що герб його дістав цю шкоду
В той час, як він був паном роду...
Він сам для себе був святий
І думав, що в очах народу,

Як і в моїх, він теж такий...
Ах, чорт візьми. Коли-б отут
Застав він пана короля,
То примирився б ще, мабуть, —
Але-ж це паж!... Сьогодні я
Злість графа добре розумію,
Та описати — не зумію.

ІХ.

— „Коня сюди!” — Коня ввели...
Це справді був шляхетний кінь —
На Україні виріс він.
Прудкі, мов ті думки, були
У нього ноги... Дикий звір,
Мов сарна лісових узгір,
Не знав вуздечки, ні стремен,
В неволі був один лиш день;
Він їжив гриву і хропів,
І рвавсь і сіпавсь мов скажений —
Дарма! Годованця степів
Ведуть спітнілого до мене.
Мене десяток гайдуків
Йому до спини прикрутив
Тугим ремінням — і пустив...
Свисток, батіг... і кінь побіг,
Що так би й водопад не зміг.

Х.

Вперед, вперед! Скажений рух, —
Куди — не бачив я нічого...
Від бігу дикого, прудкого
У мене в грудях сперло дух...
Помалу никли ночі тіні,
А кінь летів, увесь у піні.
Останній звук із уст людських,
Як я помчав від ворогів,
Був дикий, невгамовний сміх

З юрби зухвалих гайдуків,
Що з вітром долетів крізь темінь.
Я рвучко голову підвів —
На кінській шиї тріснув ремінь,
Що горло звязував мені —
Я обернувся на коні
І їм прокляття прохрипів...
Але-ж за тупотом копит
Мій крик до них не долетів.
Досадно, прикро!.. Я ж хотів
За глум той глумом відплатить.
Та згодом краще відплатив!
Від брами замку я й цеглинки,
Ні камінця не залишив,
З містка також ні деревинки,
А в квітнику ні стебелинки,
Окрім трави на рештці стін
В покою, де стояв камін.
І ви, йдучи повз тих руїн,
Фортеці б навіть не вгадали...
Ті башти весело палали!
І з тріскотом зубчастих стін,
Що проти помсти не вціліли,
З дахів, що вуглям обгоріли,
Спливав свинця гарячий плин.
Мабуть не снилось там нікому,
Коли від них лихого дня
Помчав я швидше блиску, грому,
На згубу пущений в поля, —
Що прийде день і я вернусь
З десятком тисяч верхових
І за ганьбу свою помщусь
На тих зухвалих дворових —
І дяку графові складу
За негостинну ту їзду.
Вони пекельний жарт зо мною
Собі зіграли того дня,

Як віддали мене на волю
Палкого, дикого коня,
Прип'явши туго ремінцями
До вкритих піною боків...
Та потім я і їм тим сáмим
Пекольним жартом відповів.
За все приходить час відплати, —
Зумій лиш час підстерегти!
Ніхто не зможе утікти,
Як серце месника завзяте
Шукає засобів до мсти.

XI.

Вперед, вперед! — мій кінь і я
Промчали, мов на крилах вітру
Міста, і села, і поля...
Неначе в ніч морозну світлу
На небі метеор між зір,
Так ми черкаємо простір...
А на шляху ні міст, ні сіл —
Крім степу, дикої країни
У чорнім обводі лісів.
Лиш де-не-де зубчасті стіни
Фортець, збудованих колись
Проти татарської орди.
Безлюдно, скільки не дивись!
За рік проходило сюди
Турецьке військо... Всюди, де
Ступали спагів тих копита,
Там кровю вся земля полита,
І зелень довго не росте.
Похмуре небо, сірувате,
Покрите млою... Вітру лет
На мене набігав з риданням, —
Я б відповів йому зідханням,
Та швидко мчали ми вперед,
Що ні зідхати, ні благати...

По кінській гриві пелехатій
Поллявся мій холодний піт,
Немов дощу краплиста злива,
А він скажено, полохливо
Сопе і мчить далеко в світ.
Я ніби згодом спостеріг,
Що він зменшив свій лютий біг,
Та ні! Моє безсиле тіло,
Що звязане на нім висіло,
Для диких сил було мов пух.
І кожний мій болючий рух,
Звільнити ноги, спину, руки,
Напухлі від страшної муки,
Будили жах його і гнів,
Мов гострий дотик острогів.
Я зваживсь крикнуть — кволо й глухо
Звучав оцей безсилий крик —
Мій кінь здригнувсь від того звуку,
Як від удару — мчить щодуху, —
Неначе вчув фанфари зик,
Так дико кинувся мій кінь...
Просякнув кровю вже ремінь,
Бо кров з натертих ран текла;
І спрагу вже почув язик,
Що як вогонь його пекла.

XII.

Вже ось до ліса ми добрались...
Це був безкрай, дикий праліс
Кремезних вікових дерев,
Що вже не гнув їх вітру рев,
Лиш хмиз обламував з дубів,
З сибірських вибігши степів.
Старі дуби росли там рідко,
Та буйно слався поміж них
Густий, зелений чагарник,
І листом він пишався влітку,

Аж доки ув осінній млі,
Те листя ляже на землі,
В криваво-жовтих багрянцях,
Мов кров присохла на мерцях,
Що полягли на полі бою, —
І жовті голови зимою
Так і лежать без похорон,
Такі обмерзлі, задубілі,
Що зграя круків і ворон
Уже й клювати їх не всілі.
Була це дика площа,
Покрита хашчею рівніна,
Там де-не-де росла ліщина,
Могутній дуб, міцна сосна.
Але-ж росли вони не вкупі,
На щастя! бо коли би ні —
Не те судилось би мені!
Тонкі сучки й гілляки грубі
Не завдавали тілу ран,
Бо перед нами розхилялись...
І жити я ще силу мав.
В вечірній холод і туман
Помалу рани затягались
А впасти — ремінь не давав.
Крізь листя вітром кінь летів,
Лишав далеко за собою
Кущі, дерева і вовків,
Що ззаду гналися юрбою...
Вночі на тропях лісових
Я чув їх довге плиг та плиг,
Що злість собак перемагає
І влучні вистріли стрільців. —
Куди-б мій кінь не полетів,
За ним по пятах вовчі зграї,
Що їх і сонце не злякає!
Я в ранці зблизька бачив їх,
Не дальше ніж отой сучок,

Вночі-ж я чув їх шурхіт-біг,
Злодійський обережний крок
Невтомних, невідступних ніг.
Як прагнув я списа, меча!
Коли судилось помирати
В цій вовчій зграї, то хоча
Чимало й їх порозтинати!
Як дуже я раніш бажав,
Щоби ослаб скажений біг,
А зараз я тремтів, дрижав,
Що дикий кінь звалиться з ніг.
Даремний страх! Чимало сил
Дістав від предків він своїх!
Не швидше лине сніжний пил,
Що сліпить очі, валить з ніг,
Заносить снігом селянина,
І хоч він бачить свій поріг,
Але від хуги там загине, —
Так нісся кінь мій по лісах,
Невтомно, дико без упину,
Такий розюшений, що жах,
Немов розпещена дитинка,
Як чимсь не догодити їй —
Ще гірше! — наче люта жінка,
Що вже згубила й розум свій.

XIII.

Опівдні ми той ліс минули!..
Я змерз, хоч червень саме йшов —
Чи може в жилах стигла кров? —
Страждання гільтяя зігнули.
Я-ж був тоді не той, що нині,
А буйний, мов гірський потік,
Не гамував бажань і втіх,
Не розбирався в їх причині.
Який же-ж був мій гнів і страх,
Які-ж я мусів мати болі —

Одчай і холод, голод, жах,
Коли то звязаний і голий
Кудись у безвісті летів!
Я мав гарячу кров дідів,
Що від образи хвилювалась
І враз на ворога пускалась
Мов люта гадина-змія —
Не диво, що на хвилюку тіло
Під гнітом тих страждань зомліло.
Здавалось, що паду вже я,
Бо захиталася земля,
Шалено закрутився обрій —
Та ба! Привязаний був добре!
Завмерло серце, тьма в мізку,
Щось хвилюку стукало в виску
І стало... Небо і простір
Великим колесом кружляли,
Дерева п'яно танцювали,
Щось блиском осліпило зір...
Я вже не бачив, погибав...
Це смерть була, це смерть достоту!
Безсилий від страшного льоту,
Я чув, як морок наступав.
Я силкувався очунять знов,
Дарма! До себе не прийшов!
Таке відчуєш, як пливеш
На дощі в зг'ойданому морю,
То тонеш, то летиш угору,
І мчиш до диких побереж.
Життя хиталося в мені,
Блищало блудними вогнями,
Що ніччю в неспокійнім сні,
Пересуваються мов плями
У міцно зімкнутих очах,
Коли з мізку гарячка, жар.
Та хутко відійшов цей жах,
А гірший залишивсь тягар:

Свідомість, що коли при смерті
Це саме треба пережити,
То вже не так то легко вмерти...
Та доки прийде смерти мить,
І тіло в порошок розпадеться,
То нам, гадаю, доведеться
Далеко більше пережити.
Нехай! Та-ж я не раз, не двічі
Дивився просто смерті в вічі.

XIV.

Вернулась пам'ять... Де-ж це я?
Мені так холодно зробилось
І млосно — в голові крутилось, —
Та з кожним живчиком до мене
Назад верталось життя.
Враз гострий біль мене вколов —
То в серце стомлене, студене,
Помалу поверталась кров;
В ушах безладно загуло,
Запульсувало серце мляво —
Вернувся зір, я бачив тьмаво,
Неначе крізь неясне скло.
Почув я плюскіт біля себе,
Вгорі ж михтіло зірне небо...
Це був не сон: мій дикий кінь
Перепливав ріку глибоку,
Що розливалася широко
І мчала буйно в далечінь.
Ми пливемо серед потоку,
Де найдикіше рве бистрінь,
І скільки сил — гребе мій кінь
Щоб досягти другóго боку,
Що мовчки майорів здаля...
Тут від води й очунав я, —
Її холодний свіжий дотик
Мене підсилив. Грудь коня

Могутньо рвала дикий потік,
Що заливав йому хребет...
І ми завзято йшли вперед,
Хоч посувалися помалу.
Нарешті — стали на землі...
Але в густій, дрімотній млі
Не міг я бачити причалу,
Бо поза мною — морок, жах,
А перед нами — ніч і страх.
Не скажу, скільки я провів
Серед повільного страждання,
Не розумів, чи я ще жив,
Чи ще живе моє дихання.

XV.

В блискучій шерсті й мокрій гриві
Боками носить дикий кінь, —
По кручі берега стрімкій
Вилазять ноги тремотливі.
Ми вилізли... В тумані ночі
Степи послалися без меж,
Що й краю їм не бачать очі,
Куди не глянь — одне і те-ж:
Мов ті провалля в темнім сні —
Степи та балки лиш одні,
А де-не-де — біласті плями
Та зелені густі ма́зки
У сяйві місяця, за нами,
Що встав від лівої руки.
Ні сліду людської оселі,
Куди б не подивився я —
В цій темній та сумній пустелі
Не блимне вогничок веселий
Ясною зіркою здаля.
Коли б хоч блудний вогник міг
Поглузувати з мук моїх,
То вже й тоді зрадів би я,

Бо серцю б радісно було
Згадати за людське житло.

XVI.

Ми далі йшли — та вже помалу...
Бо вже стомився дикий кінь,
Ступав невпевнено й охляло —
На ньому ж піни пластовінь.
Він волі й кволої дитини
Покірний був би в ці години.
Але для мене — все дарма!
Хоч як приборканий мій кінь,
Та в мене сили вже нема,
А на руках тугий ремінь.
Та ще раз мязи я напружив
І слабо силкувався тут
Порвати ремінь добрих пут,
Що був зашморгнутий так дуже.
Даремне! Я не вирвав рук
Та й спроби кинув надаремні,
Бо дужче стягнуті ремені
Ще більше завдавали мук.
Скажений біг кінчався швидко,
Хоча мети було й не видко.
Десь горстка променів лягла —
О, як те сонце йде поволі!
Мені здавалось — сіра мла,
Що важко налягла на поле,
Не зміниться на день ніколи.
Аж доки враз на весь простір
Червоне полум'я розквітло,
Що розігнало рештку зір,
Забрало з їх колясок світло
І з трону ясного свого
Довкола землю залило
Таким, лише йому властивим.
Єдиним сяйвом особливим.

Вставало сонце... Біла мла
 Здіймалася клубками вгору
 І звільна відкривалась зору
 Пустеля степова, німа...
 Вона без краю розляглась
 За нами, перед нами, скрізь, —
 Яка ж користь була для нас
 Минати поле, річку, ліс?
 На ґрунті дикої рівнини
 Хочби денебудь знак чи слід
 Людини, чи бодай тварини,
 Хочаб відбиток ніг, копит!..
 Повітря мовчазне й сумне,
 Комаха тут не продзижчить
 І жаден птах не прокричить,
 З куців і з тирси не спурхне.
 Отак чимало ще верстов
 Мій кінь натомлений пройшов,
 Хоч важко дихав, що здається —
 Ще хвилька, — й серце розірветься.
 Ми йшли самі, та це здалось, —
 Бо враз на закруті стежини,
 Десять кінське ржання розляглося
 Із хащі темної соснини, —
 Чи то лиш вітер зміж листків
 До мене шелестом донісся?
 Ні, ні! То з тупотом з узлісся
 Табун коней до нас летів
 Чотирьохкутником великим.
 Хотів я скрикнути — та ні!
 Мовчать уста мої німі —
 Бо де ж пани цим коням диким?
 Їх ціла тисяча, чи тьма —
 А вершників на них нема!
 Кошлаті гриви розвивались
 І розліталися хвости,

Широкі храпи роздувались, —
Вони не знали ще вузди,
Що намуляла б рот до крови, —
А на могутніх копитах
Вони не чули ще підкови
Ані острогів на боках...
Табун ще вільних, диких коней,
Що наче хвилі моря враз,
Летіли в дикому розгоні
З гудінням-тупотом до нас.
Коли мій кінь побачив їх,
То наче збувся він безсилля,
Напружив жили кволих ніг
І почвалав... Ще тільки хвиля —
Він хрипло, глухо заіржав,
Здригнувся... і на землю впав...
Він важко дихав і лежав,
Очима мов крізь скло дивився,
Увесь у милі — й не дрижав...
Отак і шлях його скінчився,
Що перший та й останній був!
Табун підбіг — він бачив, чув,
Як кінь заржав, спинивсь і впав.
Вони й мене спостерегли,
Як я лежав на кінській спині
В тугім, скривавленім ремінні;
Дрижали, вітрили вони
І в різні боки розбігались,
То знов назад до мене йшли
І знову з жахом відвертались,
Аж доки враз одним плижком,
Від мене кинулись гуртом
Після крутого повороту,
За патріярхом свого роду —
Це вороний кошлатий кінь,
Мабуть зі всіх найдужчий він —
Ні краплі сивого волосся

В блискучій шерсті б не знайшлося...
Ті коні форкають, хроплять,
Іржуть і крутяться круг мене,
Нарешті кинулись шалено
І в ліс назад вони летять,
Бо з жахом дике їх чуття
Людини очі зустрічає.
Тут сам zostався я в одчаї,
Привязаний тугим рем'єм
До цього трупа без життя;
Його німі, холодні члени
Лежали щільно біля мене,
Вже без незвичної ваги,
Що то від неї я не зміг
Звільнити ні себе, ні їх, —
І встати не було снаги!
Отак лежали ми прикупі —
Вмираючий на мертв'їм трупі.
Як мало сподівався я,
Що бідна голова моя
Побачить блиск нового дня.
Від ранку до смерку лежав я
Отак прикутий до коня
Й очима сонце проводжав я,
Та рахував години дня,
Що йшли повільною ходою...
В мені ще стільки сил було,
Щоб глянути, як надо мною
Востаннє сонце вже зайшло.
В душі відчай — такий глибокий,
Що мирить нас в останній час
Із тим, що в попередні роки
Найгіршим злом було для нас.
Це неминуче — це не зло,
А дехто й благо в нім знаходить,
Не менш від того, що воно
Так рано інколи приходить,

Але-ж ми всі цю певну ласку
Дбайливо хочем обминуть,
Бо в ній ми бачимо, мабуть,
Якусь незрозумілу пастку,
Куди обачний не впаде.
А дехто й сам на його жде,
До нього молиться з благанням,
Шука його з мечем своїм...
Цей осоружний, темний скін,
Кінець хочби й яким стражданням,
А завжди непривабний він!
Й сказати чудно: діти втіх,
Що то проводять кожен день
Серед бенкетів та пісень,
Нестримні в забагах своїх,
В багатстві, в розкоші та славі, —
Вмирають легко, легше навіть,
Ніж ті, що мучаться ввесь вік.
Бо тим, що вже дізнали всього,
Що є прекрасного й нового,
Вже кидати нічого тут, —
Нових утіх вони не ждуть!
За чим на світі пожалкує,
Хто все вже звідав на землі?
Хіба крім смерти, що її
Чи були добрі ми, чи злі,
Уява різно нам малює.
Кінця всіх мук чекає страдник,
А друг його — спокійна смерть,
В очах, що повні болю вщерть,
З'являється, як злодій, зрадник
І нагороду відбирає —
Як деревце в небеснім раї...
За пережиті злидні й зло —
Те „завтра” все б йому дало,
Те „завтра” може й мало бути
Початком безконечних літ,

Без горя, без плачів і скрути,
І враз йому б відкрився світ! —
Життя привабне і багате,
Що й очі сліпли б від краси,
Було б йому замісто плати,
За сльози, за тяжкі часи.
Він мав би владу, був би в силі.
Блищать і тратить, рятувать —
Невжеж те „завтра” на могилі,
Аж на могилі має встать?

XVIII.

Вже сонце сіло... Все ще я
Лежу привязаний до трупа
Вже задубілого коня, —
Я вже гадав, що в спільну купу
Змішається наш порох тут...
Туманні очі смерти ждуть —
Рятунку я не ждав для себе.
Востанне глянув я по небі
Пригаслим зором вздовж і вшир,
І бачу як німим простором,
Уже побачивши свій жир,
Кружляє, нетерплячий ворон;
Навряд, чи схоче ждати він,
Поки настане жертві скін!
Спускався він все нижче й нижче,
Ще трохи покружляв і сів,
І знову далі полетів,
І знов сідав — щоразу ближче.
Я бачив тріпотіння крил, —
Так близько був він наді мною,
Що я б дістав його рукою.
Коли-б на це мав більше сил.
Та дósить і слабого руху,
Одного шурхоту піском
І кволого, хрипкого звуку,

Щоби прогнать його цілком.
А більш нічого вже не знаю,
Хіба одне — в останнім сні
Якась чарівна зірка з раю
У вічі сяяла мені
Із мерехтливого проміння...
А там — холодне отупіння,
Важке, незглибне почуття
Як я вертався до життя,
То знову наближавсь до смерти...
А потім знов дихання сперте,
Легонька дрож... і забуття...
Що серце й жили похололи —
Вже й іскор у мізку нема —
Важке зідхання... гострі болі...
Ще стогін — і... нарешті тьма...

XIX.

Прокинувсь... Де я?... Чи-ж оце
Людське схилялося лице
Ласкаво, ніжно наді мною?
Невжеж це я лежу в покою?
На ліжку я лежу, чи ні?
Чиї ж це очі неземні
На мене дивляться так мило?
Тут я свої примкнув на хвилю,
Бо сумнівався ще, чи я
Очунав дійсно з забуття.
Дівчатко з довгою косою,
Струнке, вродливе і ставне —
Сиділо в хаті під стіною
І пасло поглядом мене.
Як тільки я прийшов до тями,
То стрітився з її очами,
Бо час-від-часу ці дівочі
Великі й ясні дикі очі,
Повніські співчуття й жалю,

На постіль падали мою.
Дививсь я довго... Аж тепер
Я зрозумів, що ще не вмер,
Що це й не сон, бо хтось не дав
Мене на жир шулік і гав.
Побачила дочка козацька,
Що очі я відкрив на мить,
І посміхнулась... я зненацька
Схопився, хтів заговорить,
Але не зміг... Вона ж на рота
Поклала пальчики мені,
Щоб я не намагався доти,
Аж сили вернуться мої.
За руку узяла з любовю,
Щось там поправила в зголовю,
І до порога навшпиньках —
Когось гукнула... В тих устах
Солодкий голос! а в ході
Звучала музика тоді...
Та ті, кого вона гукнула,
Не прокидались, і вона
З кімнати вибігла сама...
Та перед тим вона кивнула
Веселим поглядом мені,
Що я не сам, що я в сім'ї,
Що нічого мені боятись,
Бо всі близенько, і в потребі
Я їх побачу біля себе,
Готових у пригоді стати,
Що хутко вернеться й сама.
Я бачу, що її нема,
Що вийшла з хати, — і чогось
Мені нещасному здалось,
Що я zostавсь такий самітний,
Такий покинутий, безрідний...

XX.

Вона вернулася з батьками —
 Що ще сказать? — Я б не хотів —
 Надокучати вам згадками,
 Як гостював я в козаків.
 Вони знайшли мене в долині,
 Внесли мов трупа в ближчий дім
 І врятували... А потім
 Я став гетьманом в їх країні.
 Безумний, що в гніві палкому
 Помстивсь так люто на мені,
 І вязня голого із дому
 В пустиню вигнав на коні,
 Він путь поклав мені до трону.
 Хібаж ту долю нам збагнуть?
 Забудь печаль, одчай забудь!
 Ще завтра вгледим Бористен,
 Як на його турецьким боці
 Спокійно коні попасем...
 Як радо річку стрінуть очі,
 Якщо до завтра доживем.
 Добраніч, друзі!"

І гетьман

Під дубом, що розвісив стелю,
 Простерся на тверду постелю,
 Та вже привичну, — спав він там,
 Де тільки ніч його заскочить, —
 І сон стулив йому вже очі.
 Та ви дивуетесь, чому
 Король не дякував йому
 За повість? Він причину знав:
 Король уже з годину спав.

1818.

Переклав Д. Загул.

ПРИМІТКИ

В жахливий день біля Полтави... в день бою під Полтавою 8 липня 1709 р., де московські війська Петра І. розбили армію шведського короля Карла XII. та козаків гетьмана Мазепи, що хотів при допомозі Карла відбудувати українську державу. Ця поразка прийшла по численних перемогах над москалями, що дуже загрожували Москві (І врятувався мур Москви).

До ще жахливішого дня... поет має тут на думці Наполеона, що зайняв і спалив Москву в 1812 р., але під час відступу втратив свою армію. Його ім'я було ще славіше, більше, як ім'я Карла XII.

А й слова скарги не було... Під час битви під Полтавою у війську ширилася вже зневіра, військо без воєнних припасів і виснажене було здеморалізоване. Кілька днів пізніше фельдмаршал Левенгавпт мусів піддатися, бо жовніри відмовилися боротись. Отже й скарги мусіли бути.

А як загинув кінь... Карло втік на старому коні ще його батька, що дожив і до смерті короля (1718).

Гіета, шведський фельдмаршал, загинув під час утечі з півд Полтави.

Німіють, як колись народи... Під час своїх походів Карло XII. покоров майже цілу північну Європу.

Юрба вождів — яка ж мала! Під Полтавою попали в полон фельдмаршал Реншельд, канцлер Піппер, уся канцелярія та півтори сотні старшин крім двох тисяч вояків.

Терплячий на славу... Терпеливий на диво; незвичайно терпеливий.

Чи в кремень потрапля курок... У тодішніх рушницях запалювано порох викресаною з кременя іскрою (звідси й назва: кріс).

Від Олександрових часів... Згадка про грецький переказ про македонського короля Олександра Великого і його вірного коня, Буцефала (по грецьки: Буцефалос), з яким він ніколи не розставався.

Бо й скитську славу топчеш — в оригіналі: „Вся слава скитів меркне перед твоїм умінням стискати острогами коня і мчати через поля і ріки“. Скити заселяли Україну в перших віках по Хр.

...за руслом Дніпра. Правобережна Україна не належала тоді до Росії.

Мені двадцятий рік минав цебто біля 1659 р. Дійсна дата уродин Мазепи ще не устаєна остаточно. Найправдоподібніша: 1632 р.

Ян - Казимир, польський король, панував від 1648 до 1668. Не так то вже **мирно жив** він, бо мусів воювати через довгі роки з Україною, Швецією та Росією, до того ж шляхта не все була слухняна; мусів він теж перебувати і на вигнанні.

І крім гризні на зборах сойму... Наради польського сойму були неспокійні ізза привати магнатів та *liberum veto*

Де майже кожний був піт. За часів Яна-Казимира дійсно мав місце значний розвиток польського письменства.

Колись і я там віршу склав. Мазепа стояв дуже близько до письменства і своєю гуманістичною освітою і як поет-автор вірші „Всі покою щиро прагнуть“. Приписують йому теж авторство пісні „Ой, біда, біда чайці небозі“ і інш. Збірочка „Творів“ Мазепи видана у Львові 1932 р.

Терсит один з героїв „Іліади“, представлений як лихий чоловік і бунтар.

Мов рудня він багатий був. (Рудня — копальня). В оригіналі: „Багатий як копальня соли чи срібла“. До того додав Байрон таку примітку: „Порівнання з копальнею соли можна, здається, припустити в устах поляка, бо найголовніше багатство Польщі лежало саме у копальнях соли“.

Сусідство турків та татар змішало польську кров. В оригіналі: „Бо наше сусідство з турками змішало нашу польську кров“. Байрон за Вольтером уважав, що Мазепа „польський шляхтич“ (цебто шляхтич Річипосполитої Польської) є поляком.

Молодик: місяць у першій квадрі.

Мрія серця: образ коханої.

Вогнистий зв'язує шнурок. В оригіналі „Пронизує електричний дріт“ — анахронізм, бо за Мазепи електричних дротів не знали.

Я всю віддав би Україну і далі — противорічить усьому тому, що відоме про Мазепу з історії.

Гайдук: двірський прислужник.

З містка... в кожному замку був зводжений міст.

Камін: отверта піч.

Свинця горячий плин. Давніше часто покривали дахи замків грубою оливяною (свинцевою) бляхою. Під час пожежі оливо топилося.

Спаги: регулярне турецьке військо.

Фанфара музичний струмент, вживається у війську. Звичні до музики військової коні реагують на кожен гру.

Хмиз: сухе пруття.

З сибірських вибігши степів... географічна неточність.

Тропи: тут зарослі стежки.

Плиг: скок.

Гільтяй: очайдушний гуляка.

Ясною зіркою... в оригіналі: „провідною зорею“.

Опис степу подав Байрон за Вольтером.

Бористен: старогрецька назва Дніпра.

...на його турецьким боці: на Правобережжі.

З М І С Т

Є. Ю. Пеленський: Байрон і його поема про Мазепу	5
Ф. М. А. Вольтер: Довідка	13
Джордж Байрон: М а з е п а, переклав Д. Загул .	15
Примітки	44

12/06.

p1

183

y838 con

(1986)

РА 183

Дж. Байрон

Мазепа